

IRODALOM
szöveggyűjtemény

10.

IRODALOM

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

10.

Eszterházy Károly Egyetem
Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

I. FELVILÁGOSODÁS EURÓPÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

Enciklopédia
[részletek]

Előjáró beszéd

E munkának, amelybe belekezdünk (s amelyet szeretnénk bevégezni) két célja van: mint enciklopédia lehetőleg ki akarja fejteni az emberi ismeretek rendjét és összefüggését; viszont mint a tudományok, művészetek és mesterségek értelmező szótára egyben tartalmaznia kell minden tudomány s minden művészet (szabad vagy ipari művészet) általános elveit, amelyek ezeknek az alapját – valamint lényeges részleteit, amelyek meg testüket és magjukat alkotják.

[...]

Az *Enciklopédia* egész anyaga három fő részre korlátozható: a tudományokra, a szabad művészetekre és a mesterségekre. A tudományokról nagyon is sokat írtak, a legtöbb szabad művészetről nem írtak eléggé megfelelően, viszont a mesterségekről majdnem hogy semmit sem írtak. Azok közt, akik foglalkoztak velük, az egyik nem eléggé tanult, a másik csak éppen hogy érintette ezt a témát s inkább íróként kezelte, mint sem mesteremberként; a harmadik meg oly rövid, hogy a mesteremberek munkája s szerszámaik leírása csak igen kis helyet kap nála. Minden arra bír bennünket, hogy a munkásokhoz forduljunk.

Kiválasztottuk a legügyesebbeket Párizsban és Franciaországban, nem sajnáltuk a fáradságot és elmentünk műhelyeikbe, kikérdeztük őket mindenről, leírtuk, amit diktáltak, kifejtettük gondolataikat, összegyűjtöttük s rendszerbe raktuk, egyben meg is határoztuk mesterségbeli fogalmaikat, elbeszélgettünk azokkal, akik cikkeket is adtak, s (elkerülhetetlen elővigyázatból) hosszú és gyakori vitákban helyesbítettük az egyikkel azt, amit a másik csak homályosan, tökéletlenül és olykor hűtlenül tudott megmagyarázni. Vannak mesteremberek, akik egyúttal írók is... de azért jó, ha ezer között találunk vagy tizenkettőt, aki kellő világsággal szólhat egyrészt a szerszámairól, másrészt pedig a munkáiról. [...]

De vannak olyan különös mesterségek s olyan bonyodalmas munkák, hogy – ha csak nem magunk dolgozunk, ha nem a saját kezünkkel indítjuk el a gépet, s ha nem látjuk a szemünkkel a mű keletkezését és létrejöttét – nehéz róluk határozott pontossággal beszélni. Így aztán több esetben meg kellett hozatni a gépeket, összeállítani őket, odaállni a munkához, hogy úgy mondjam: inaskodni s magunknak előállítani egy-egy rossz munkát, hogy megtaníthassunk másokat, hogyan kell csinálni a jót. [...]

Rajzolókat is küldtünk a műhelyekbe; felvázolták a gépeket és a szerszámokat; semmit sem mulasztottak el abból, ami megmutatható a tekintetnek. [...]

Mindebből az következik, hogy ebben a bejelentett műben olyan módon tárgyaltuk a tudományokat és a művészeteket, hogy semmiféle előzetes ismeretre nem számítottunk; el-

mondjuk benne mindazt, amit egy-egy témáról tudni kell; az egyes cikkek egymást is magyarázzák [...]. Amiből arra következtetünk, hogy ez a mű egyszer majd egész könyvtárt pótolhat egy nagyvilági embernek minden nemben; minden nemben, a magáét kivéve, egy szakmabeli tudósnak; amellet sorra kifejti a dolgok alapelveit; megjelöli kapcsolataikat; és ily módon hozzájárul az emberi ismeretek biztosságához és fejlődéséhez; s végül azzal, hogy növeli az igazi tudósok, a kiváló művészek és a felvilágosult műkedvelők számát, egyre nagyobb hasznára válik az egész társadalomnak.

[...]

Józan ész

Józan észnek azt az adottságot nevezzük, amelyet a természet alakított ki mindenkiben, vagy legalábbis az emberek többségében, s amelynek birtokában az emberek – amikor értelmük már megérett a használatra – józan és kiegyensúlyozott ítéleteket tudnak alkotni a saját szubjektív észlelésüktől különböző tárgyakról; s ezek az ítéletek nem következményei semmiféle előzetes elvnek. Ha példát akarunk hallani olyan ítéletekre, melyeket elsősorban a józan ész szabályai és ereje igazolnak, a következőket idézhetjük:

[...]

Enciklopédia

Egy enciklopédia célja valójában az, hogy összegyűjtse az egész földön elszórt ismereteket; hogy általános rendszerüket bemutassa kortársainknak és átadja az utánunk következőknek, nehogy az elmúlt századok munkássága hiábavaló fáradozássá váljék a rákövetkező századokban; hogy unokáink tanultabbak lévén egyben erényesebbekké és boldogabbakká legyenek, mi pedig úgy halhassunk meg, mint akik nagy szolgálatokat tettek az emberi nemnek.

1751–1772

Komoly Péter fordítása

JEAN-JACQUES ROUSSEAU (1712–1778)

A társadalmi szerződésről [részletek]

Felteszem, hogy a természeti állapotban élő emberek elérkeztek arra a pontra, ahol a fennmaradásukat veszélyeztető akadályok ellenállása már nagyobb, mint az az erő, amelyet az egyén képes kifejezni, hogy fenntartsa magát ebben az állapotban. Akkor ez az eredendő állapot nem maradhat fenn tovább, s kipusztulna az emberi nem, ha nem változtatná meg létezésének módját.

De mivel az emberek nem teremthetnek új erőt, csupán a meglevőket egyesíthetik és kormányozhatják, ezért csak egy mód van, hogy biztosítsák fennmaradásukat: összeadni erőiket, közös indítóokkal mozgásba hozni és összhangba működtetni valamennyit; olyan összesített erőt képezni, amely már le tudja küzdeni az ellenállást.

Ez az összesített erő csak több ember együttműködéséből születhetik meg. De ha valamilyeni ember önfenntartásának legfőbb eszköze a saját erejük és szabadságuk, hogyan ruházhatják ezt át akkor anélkül, hogy önmaguknak ártanának, és elmulasztásának gondoskodni önmagukról? Ezt a nehézséget vizsgálódásaim tárgyára vonatkozóan, a következőképpen fogalmazhatjuk meg.

„Megtalálni a társulásnak azt a formáját, amely a köz egész erejével védi és oltalmazza minden tagjának személyét és vagyonát, s amelyben, bár az egyén egyesül a többiekkel, változatlanul csak önmagának engedelmeskedik, és éppolyan szabad marad, mint amilyen azelőtt volt.” Ez az az alapvető kérdés, amelyre a társadalmi szerződés megoldást ad.

E szerződés kikötéseit olyannyira meghatározza az ügylet természete, hogy elég a legkisebb módosítás, és máris semmissé és hatástalanná válnak. Így azután, jóllehet talán soha nem nyertek világos megfogalmazást, mégis mindenütt ugyanazok, mindenütt hallgatólagosan elfogadják és elismerik őket, amíg nem esik sérelem a társadalmi szerződésen. Akkor mindenki megtér eredendő jogaihoz, és visszaveszi természet adta szabadságát, miközben elveszti azt az egyezményes szabadságot, amelynek a kedvéért az előbbiről lemondott.

[...]

Végezetül, ha az ember az egész közösségnek rendeli alá magát, akkor nem rendeli alá magát senkinek, s minthogy nincs olyan tagja a társadalomnak, aki fölött az egyén ne szerezne ugyanolyan jogokat, mint amilyeneket önmagával kapcsolatban átenged neki, ezért mindenki visszanyeri az egyenértékét annak, amit elveszít, és meg több erőt nyer arra, hogy megőrizze azt, amije van.

Ha tehát elhagyunk a társadalmi szerződésből mindent, ami nem tartozik a lényegéhez, azt találjuk, hogy a szerződés a következőkben áll. *Minden személy, valamennyi képességével együtt, az általános akarat legfőbb irányítása alatt egyesül, és mindenkit testületileg az összesség elkülöníthetetlen részévé fogadunk.*

Mihelyt az emberek társulásra lépnek, az egyes szerződő felek különös személye valamilyen morális és közösségi testületnek adja át helyét; ez a testület annyi tagból áll, ahány szavazatot adnak le a gyűlésben, s a szerződés kinyilvánításától kapja egységét, közös énjét, életét és akaratát.

1762

Kis János fordítása

DANIEL DEFOE
(1660–1731)

Robinson Crusoe
[részletek]

Járkálni kezdtem a parton, karjaimat az ég felé tárva egész lényemmel megszabadulásom csodálatos természetén álmélkodtam, számos szokatlan mozdulattal és arc kifejezéssel kísérvé gondolataimat. Minden útitársam vízbe fulladt, csak én éltem túl a pusztítást, belőlük nem láttam többé mást, csak néhány kalapot, sapkát és két felemás lábbelit. Szememmel a zátonyra futott hajót kerestem a hullámtörésen át, a tajtékok között, és amikor megpillantottam, a messzeségben, azt gondoltam: Istenem, hogyan jutottam el egyáltalán ide.

A földterület azonban – melyet most közelebről kezdtem megvizsgálni, hogy eldöntsem, mitévő legyek ezután – örvendező hangulatomból csakhamar vigasztalan állapotba juttatott. A víz csurgott rólam, ruhát pedig nem válthattam, éhes, szomjas voltam, és nem csillapíthattam egyiket sem. A kilátásaim nem voltak fényesek, vagy éhen halok, vagy végez velem egy fenevad. A leginkább pedig az keserített el, hogy fegyverem sem volt, amellyel ételnek való zsákmányt ejthetnék vagy végezhetnék az olyan veszélyes élőlényekkel, amelyek belőlem szeretnének vacsorázni. Átkutattam zsebeimet, de késen, pipán és dohányzacskón kívül semmi egyebet nem találtam benne. Ettől olyan félelem fogott el, hogy kétségbeesve futkosni kezdtem ide-oda. Az éjszaka átvette az uralmat a tájon, és én, továbbra is nyugtalanul, latolgatni kezdtem, milyenek az esélyeim, ha itt valóban vérszomjas fenevadak élnek és éjszakai portyázásuk során rám találnak.

[...]

Ésszerűtlen lett volna az után áhítóznom, amim nincs, tehát szorgosan munkához láttam. Volt a hajón néhány öl farönk, két-három nagy fagerenda és egy vagy két tartalék árboc, ezek közül összegyűjtöttem, amennyit bírtam, kötelet kötöttem rájuk, nehogy elsodródjanak a vízben, majd egyenként ledobáltam a hajóról. Ezzel végezvén leereszkedtem a hajó oldalán, négy szálfat magamhoz húztam, mindkét végüknél szorosán összekötöttem őket, két-három rövid deszkát keresztben hozzáerősítettem rögzítésül, és kész volt a tutaj. Remekül lehetett rajta mozogni, de a farönkök túl könnyűek voltak, és nem bírták volna el a nagy terhet. Folytatam a munkát. Egy erős fűrészsel háromfelé vágtam egy tartalékárbocot, és fáradtságos munka árán a tutajomhoz rögzítettem azokat. Abbéli reményem, hogy előbb-utóbb megrakodhatom a tutajt, segített, hogy saját erőmet meghaladva végezzem a munkát.

A tutajom most már tekintélyes súlyt elbírt, végiggondoltam hát, hogy mivel rakodjam meg és hogyan érjem el, hogy a víz ne sodorja le mindazt a járművemről. A rendelkezésemre álló deszkákkal beborítottam a tutajt. Ezután három matrózláda következett, melyeket feltörtem s kiürítettem. Ezeket élelmiszerekkel töltöttem meg[...]. Ezalatt legnagyobb ijedségemre azt vettem észre, hogy a víz szintje lassan emelkedni kezd és a parton hagyott ruháimat is eléri, majd elsodorja. Harisnyám és nyitott térdű vászonbricseszem rajtam volt ugyan, de jobbnak láttam ruha után nézni. Rövid keresés után találtam is eleget, de én csak a legszükségesebbet vettem magamhoz, mert más holmik és tárgyak fontosabbnak tűntek a szememben: pl. azok az ácsszerszámok, amelyeknek a nagy hasznát vehetem a parton és melyeket hosszas

keresgélés után találtam csak meg. Ezek többet értek most egy hajórakomány aranynál. Anélkül, hogy előzetesen átvizsgáltam volna, ezeket is leeresztettem a tutajomra.

Szükségem volt még lőszerre és fegyverekre. A nagy raktárszobában rábukkantam két jó vadászpuskára és két pisztolyra. Ezeket néhány lőporszaru, egy zacskó sörét és néhány régi rozsdás kard társaságába helyeztem. Tudtam, hogy lőporhordók is vannak a hajón, de fogalmam sem volt róla, hogy a tüzerünk hol tartotta. Hosszas keresés után találtam hármat, kettőt száraz és használható állapotban, de a harmadik elázott. Ezeket is a tutajra vittem, amin így már tekintélyes teher foglalt helyet.

[...]

Tizenhárom napja éltem a szigeten, és már tizenegyszer fordultam meg a hajótöredéken, és közben mindent eltakarítottam onnan, ami emberi kézzel, egyedül elhordható. Őszintén szólva, azon törtem a fejem, hogy az egész hajót darabonként a szárazra hordom, de amikor felkészültem, hogy tizenkettedik alkalommal is útra keljek, észrevettem, hogy erős szél támadt. De azért mégis ott termettem a megrongált hajón, és olyan hatékonyan kutattam át, hogy ezúttal is találtam még egy fiókos szekrénykét. Több borotvára, ollóra, egy tucat késre és villára, és egy rejteklóokban mintegy 36 font sterling értékű papírpénzre, európai és brazil pénzermékre, néhány spanyol ezüstre, valamint más arany- és ezüstpénzre akadtam. Mosolyogva így szóltam magamban a pénz láttán:

– Hiábavalóság! Mi hasznodat veszem én neked? Nem érdemled, hogy fölvegyelek a helyedről, e kések bármelyike többet ér, mint egész tömege. Nincs rád szükségem, maradj, ahol vagy, és süllyedj el, mint olyan dolog, mely nem érdemli meg, hogy elcipeljék.

Némi meggondolás után mégis a késekhez tettem, és mindent egy darab vászonba göngyölttem. Midőn e poggyással kiléptem, és nekiláttam tutajom összeállításának, észrevettem, hogy felhők vonják be az eget, és csípős szél csapott meg éppen a szárazról. Nyomban rájöttem, hogy tutajt ácsolnom felesleges, széllel szemben úgysem tehetném partra, magamnak kell visszajutnom, mielőtt emelkedni kezd az ár és ez az esélyem is odavész. A vízbe ereszkedtem, és úszni kezdtem a homokos part felé, de egyrészt a súly, amelyet magammal cipeltem, másrészt az egyre viharosabbá váló szél keltette hullámok megnehezítették a dolgomat.

Végül sikerült hazajutnom kis sátramba, ahol leheveredtem biztonságba helyezett vagyontárgyaim mellé. Egész éjjel, sőt még másnap reggel is erőteljesen fújt a szél, és amikor ki-kémleltem, a hajónak már nyoma veszett. Kicsit meglepődtem, de megnyugtató az a tudat, hogy idejében menekítettem ki minden rakományt, ami hasznomra lehetett, és ha több idő állt volna a rendelkezésemre, se tudtam volna sokkal több mindent magamhoz venni. Ezek után már gondolatban sem sokat foglalkoztatott a hajó, bár néhány, nemigen használható töredéke később még partra vetődött.

[...]

10-12 nap telt el partot érésem óta, amikor eszembe jutott, hogy naptárak, toll és tinta hiányában elveszíthetem az időérzékemet, és még a Sabbath napját is összetéveszthetem a hétköznappal. Hogy ezt elkerüljem, nagy póznát állítottam fel azon a helyen, ahol legelőször partra szálltam, és keresztben egy táblát erősítettem rá a következő felirattal: „Itt értem partot, 1659. szeptember 30-án.” Késemmel naponta egy-egy rovást metszettem a táblába. A hét utolsó napján a rovás kétszer olyan hosszú, a hónap első napján háromszor olyan hosszú, mint a hétköznappoké.

JONATHAN SWIFT (1667–1745)

Gulliver utazása Lilliputban¹

Második fejezet [részlet]

Lilliput császára a főnemesség kíséretében meglátogatja a szerzőt.

A császár személye és öltözéke. Tudósokat megbíznak, hogy a szerzőt tanítsák meg a nép nyelvén szólni. Szelíd modorával megkedvelteti magát, zsebeit kikutatják, kardját és pisztolyát elveszik.

Mihelyt talpamra állhattam, első dolgom volt körülnézni. Be kell vallanom, soha ilyen mulatságos látványban nem volt részem. A vidék nagy kertnek tűnt, amint egy pillantással áttekintettem, a földek, keresztben negyven láb² szélességben mint megannyi virágágy. A legmagasabb fa, ahogy kivehettem, hét lábat ért el. Bal kéz felől a torony: olyan volt, mint a betlehemes gyerekek kis színháza...

A császár leszállt a toronyból, és most lóháton közeledett, amit csaknem drágán fizetett meg. Az állat megriadt a szokatlan látványtól, hogy egy hegy járkálni és mozogni kezd, megtorpant, és hátsó lábaira emelkedett, de a császár, aki nagyszerű lovas, nyergében maradt, míg testőrei odafutottak, megragadták a zablát, és őfelsége leszállt a nyeregből. Ezután nagy álméltkodással vizsgált meg tetőtől talpig, vigyázva, hogy láncom körzetébe ne lépjen. Parancsot adott szakácsainak és a csaposoknak, gondoskodjanak ételről és italról; kerek targoncákon hoztak mindent közelembe, míg elérhettem. Kezembe vettem a targoncákat, és úgy ürtém ki tartalmukat – hús ételes volt és tíz italos –, az ételekkel néhány harapásra végeztem, az italokat, melyek agyagedényben illatoztak, összeöntöttem, és egyszerre ittam ki. A császárné és a kis hercegek, mindkét nembeliek, székeken üldögéltek körben, csekély távolságban. Mikor a ló megbokrosodott, egy pillanatra felugrottak, és odafutottak urukhoz.

A császár magas, vállas férfi; körömnnyivel nagyobb egész udvaránál, már ez tiszteletet kell hogy gerjessen a szemlélőben. Vonásai erősek, férfiasak, ívelt orr, duzzadt ajak; arcbőre olajbarna, tartása egyenes. Alakja és testrészei arányosak, mozdulatai előkelőek és méltóságosak. Akkor, mikor én láttam, túl volt már első tavaszán – huszonnyolc évet élt volt; hetet dicsőségteljes uralkodásban. Hogy jobban láthassam, oldalamba feküdtem, úgy, hogy arcom szembe került az övével – mintegy háromméternyire állt tőlem –, azóta persze sokszor tartottam kezemben őfelségét, és így leírásom megbízható. Ruhája egyszerű és tiszta, az európai és ázsiai divatok sajátos keveréke. Fején könnyű arany sisakot hordott, melyet drágakövek és egy nagy tollforgó³ díszített. Kardját kezében tartotta, mintegy védekezve az esetre, ha mégis eltépném

1 a törpék országa

2 hosszúság-mértékegység: 0,3048 m

3 sisakdísz madártollakból

a láncomat. Csaknem három hüvelyk¹ hosszú kard volt, hüvelye és markolata gyémánttal tűzdelt arany. Hangja éles, metsző – de tiszta és tagolt –, tisztán kivehettem egyes szavait állva is.

A hölgyek és az udvaroncok pompázatos ruhákban tündököltek; az a hely, ahol összegyülekeztek, oly tarkának és színesnek tűnt, mint holmi női szoknya, arany- és ezüsthímzésekben dús, amit a földön szétteregettek.

A császári felség több ízben megszólított, és én feleltem – de természetesen nem értettük egymást. Papok és törvénytudók² is voltak ott, ezek is elővettek, és én mindazon nyelven beszéltem hozzájuk, amin csak gügyögni tudtam – hollandul, latinul, spanyolul, olaszul –, hiába. Két óra múlva az udvar visszavonult.

Engem erős örség fedezetére bíztak, mert a csőcselék ordítózva és szemtelen kíváncsisággal tolakodott felém; voltak pimaszok köztük, akik nyilakkal lődöztek rám, amint házam kapujában ültem; egyik csaknem bal szememet találta. De a parancsnok ezek közül hatot elfogatott, és a legmegfelelőbb büntetésnek találta, ha egyszerűen kezemhez szolgáltatja a hengegőket – a katonák azonnal végre is hajtották a parancsot. Dárdahegyekkel belökdösték a hat legényt a körbe, melynek területén elérhettem őket. Jobb kezemmel összefogdostam mind a hatot, ötöt betettem a zsebembe, a hatodikat magam elé tartottam, és úgy tettem, mintha elevenen meg akarnám enni. A szegény kis ember borzalmasan üvöltött – még a parancsnok és a tisztek is zavarba jöttek, látván, hogy előszedem zsebkésemet –, de csakhamar megnyugtattam őket. Szelíden néztem szét, késemmel elvágtam a vékony madzagokat, melyekkel megkötözték, gyengéden letettem a földre, és a kis ember elfutott. Így bántam a többi öttel is, egyenként szedtem ki szegénykéket a zseemből, és észrevettem, hogy a katonák és a nép el voltak ragadtatva irgalmasságom jeleitől.

Ez az eset nagyon előnyös benyomást tett.

Estefelé némi nehézségek árán behúzódtam hajlékomba, és lefeküdtem a földre. Tizennégy napig földön háltam; ez idő folyamán, a császár parancsára, fekvőhelyet készítettek nekem. Hatszáz ágyat hoztak szekéren, százötvenet hosszában helyeztek el, négyesével összekötve – ez volt a derékalj³ –, ugyanilyen módon paplant, vánkost és lepedőt is kaptam, mindez elég tűrhető fekhely volt olyan ember számára, ki, mint én, nélkülözésekhez edzette magát.

Abban a percben, amint megérkezésem híre a császárságban elterjedt, a gazdagok, kíváncsiak és léhűtők egész hadserege zarándokolt a fővárosba, hogy megtekintsen. Sok falu egészen kiürült, kezdték elhanyagolni a gazdaságot és földművelést, míg aztán a császári felség néhány kemény rendelettel és proklamációval helyre nem állította a rendet. Elrendelte, hogy mindazok, akik már megtekintettek, térjenek azonnal haza, és udvari engedély nélkül ötvenméternyire ne közeledjenek többé házamhoz.

Ez intézkedéssel az udvari titkárok szép mellékkeresetre tettek szert.

1726

Karinthy Frigyes fordítása

1 hosszúság-mértékegység: 2,54 cm

2 bírák, jogászok

3 az ágynemű része, téglalap alakú tok tollal töltve

VOLTAIRE
(1694–1778)

Candide vagy az optimizmus

[részletek]

Első fejezet

*Mely arról szól, hogyan nevelték Candide-ot egy szép kastélyban,
s hogyan üzték el ugyanonnan*

Volt egyszer Vesztfáliában¹, Thunder-ten-Tronckh báró úr kastélyában egy fiatal legényke, akinek a természetet a legszelídebb hajlamokat adományozta. Arca is tükrözte lelkét. Nyílt esze volt, de egyúttal igen jámbor észjárása; azt hiszem, ezért is hívták Candide-nak, vagyis jámbornak. A ház régi cselédei sejtették, hogy tulajdonképpen a báró úr húgának volt a fia, apja meg egy szomszédos, derék, becsületes nemesember, akihez azonban ez a hölgy sosem akart férjhez menni, mert mindössze hetvenegy őst tudott kimutatni családfáján, míg a többit megrágtá az idő rozsdás vasfoga.

A báró úr egyike volt a tartomány leghatalmasabb urainak, már azért is, mert kastélya ajtóval és ablakokkal is dicsekedhetett. Sőt a kastély fogadótermét még egy faliszőnyeg is díszítette. A baromfiudvar kutyáiból vadászfalkát is formálhatott; istállószolgái, ha kellett, hajtóknak is beváltak; s a falusi plébánost kinevezte házikáplánjának. Mindnyájan nagyuramnak hívták, s ha mesélt nekik valamit, udvariasan nevettek.

A méltóságos báróné körülbelül háromszázötven fontot nyomott, ami persze tetemes tekintélyt kölcsönzött neki: vendégeit mindenkor igen nagy méltósággal fogadta, ez aztán még több tekintélyt biztosított a személyének. Egyetlen leánya, Kunigunda, tizenhét esztendő volt, piros arcú, friss, kövérkés, egyszóval igen ínycsiklandó. A báró úr fia viszont mindenben az apjára ütött. Nevelője, Pangloss úr, orákuluma volt a háznak, s bölcs leckéit a kis Candide korának és jellemének teljes jóhiszeműségével hallgatta.

Pangloss a metafizikával vegyes teológiát s a kozmológiával² kapcsolatos kretinológiát tanította. Remekül tudta bizonyítani, hogy nincs okozat ok nélkül, hogy ebben a lehető legeslegjobb világban a nemes báró kastélya a legeslegszebb várkastély, s hogy a nemes báróné a bárónék legjobbika.

– Bizonyos – mondta – s kimutatható, hogy nem is lehetnek másképp a dolgok, mert ha már mindennek célja van, minden, ugyebár, szükségképpen a legeslegjobb célért is van. Orrunk például azért van, hogy legyen min hordani a szemüveget, s lám ezért is hordunk szemüveget. Lábunk láthatólag arra való, hogy nadrágot húzzunk rá, ezért is van nadrágunk. A kövek arra termettek, hogy szépen megfaragják őket, no meg persze, hogy kastélyokat építsenek belőlük; ezért is van ömértóságának ilyen gyönyörű kastélya; a tartomány legnagyobb ura illő, hogy a legeslegszebb házban lakjék; és mivel a hízó disznók arra való, hogy

1 Poroszország egyik tartománya, a mai Németország területén helyezkedik el

2 a világegyetem általános törvényeinek bemutatása

megegyék őket, azért eszünk mi disznóhúst egész áldott esztendőben. Következőleg, akik azt állítják, hogy minden jól van ezen a földön, ostobaságot állítanak; azt kellene mondaniok, hogy minden a legjobban van.

Candide hallgatta figyelemmel, s hitt neki szíve ártatlanságában; mert ő bizony Kunigundát rendkívül szépnek találta, bár hogy ezt meg is mondja neki, arra gondolni se mert. Olyan módon okoskodott, hogy igen nagy boldogság Thunder-ten-Tronckh bárónak születni, még nagyobb boldogság lehet Kunigundának lenni, ennél is nagyobb, ha e kisasszonyt napról napra láthatja, de a legeslegnagyobb, ha hallgathatja Pangloss mestert, e tartomány s következőképp az egész föld legnagyobb filozófusát.

Egy szép napon Kunigunda, ahogy a kastély közelében sétált, abban a kis erdőben, amelyet parknak kereszteltek, észrevette a csalitban a mi Pangloss doktorunkat, ahogy éppen leckét adott kísérleti fizikából a báróné szobalányának, egy igen csinos és még inkább tanulékony kis barnának. Mivel a mi Kunigundánknak nagy kedve volt a tudományokhoz, lélegzetfojtva figyelte az előtte játszódot s többször is megisméltendő kísérleteket; igen tisztán láthatta a mester nyomós érvelését, az okokat éppen úgy, mint az okozatokat, s amikor visszatért a házba, izgatottan, merengőn, nem volt neki hőbb vágya, mint hogy ő is tudós legyen, mert akkor az ifjú Candide vele próbálhatná ki az ő nyomós érveit, amelyekre Kunigunda hasonló érvekkel válaszolna.

Hazamenet találkozott Candide-dal a kastély előtt, s elpirult: Candide is piros lett. Köszönt neki elfúló hangon; és Candide is szólt hozzá, bár maga se tudta, mit mond. Másnap, mindjárt vacsora után, ahogy otthagyták az asztalt, Kunigunda is, Candide is egy spanyolfal mögé került; hogyan, hogy se, Kunigunda leejtette a zsebkendőjét, Candide meg azonnal felszedte; a kisasszony ártatlanul megszorította a fiú kezét, a fiú meg ártatlanul megcsókolta a kisasszonyét, oly hevesen, oly érzékenyen, oly kecsesen, hogy az már sok volt; hogyan, hogy sem, ajkuk találkozott, szemük lángolt, térdük reszketett, s a kezük ide-oda tévedt. Thunder-ten-Tronckh báró úr ott ment el a spanyolfal mellett, s látva ez okot és okozatot, egyszerre kidobta Candide-ot az ő gyönyörű kastélyából, jókorát rúgva a fenekébe; Kunigunda elájult: a báróné öméltósága összevissza pofozta, mihelyt kissé magához tért; s minden csupa zűrzavar lett ebben a lehetséges legszebb s legüdítőbb kastélyban.

[...]

Tizenhetedik fejezet

*Arról, hogyan érkezett meg Candide és Cacambo Eldorádóba¹,
s hogy milyen látnivalókban volt részük*

[...]

Pár mérföldet eveztek, hol virágzó, hol sivatagos, hol sima, hol meredek partok között. A folyó egyre szélesebb lett; végül is egy iszonyatos sziklaívbe torkollott, mely szinte az égig emelkedett. A mi vakmerő utasaink bizony átengedték magukat e sziklatorok habjainak. Az itt összeszűkülő folyó szörnyű robajjal és sebességgel ragadta őket túl a sziklaíven. Huszonnégy óra leteltével újra napvilágot láttak; de csónakjuk összetört, ahogy a szirtekhez ütődött;

1 Eldorádó: kitalált ország Dél-Amerikában